Wat is waarheid ?
(2) Religieuze waarheden?

Lezing

Toen de mens en zijn vrouw de HEER God in de koelte van de avondwind door de tuin hoorden wandelen, verborgen zij zich voor Hem tussen de bomen. Maar de HEER God riep de mens: 'Waar ben je?' Hij antwoordde: 'Ik hoorde U in de tuin en werd bang omdat ik naakt ben; daarom verborg ik me.'
'Wie heeft je verteld dat je naakt bent? Heb je soms gegeten van de boom waarvan Ik je verboden had te eten?' De mens antwoordde: 'De vrouw die U mij hebt gegeven om mij terzijde te staan, gaf mij vruchten van de boom en toen heb ik ervan gegeten.' 'Waarom heb je dat gedaan?' vroeg de HEER God aan de vrouw. En zij antwoordde: 'De slang heeft me misleid en toen heb ik ervan gegeten.'

De HEER God zei tegen de slang: 'Vervloekt ben jij dat je dit hebt gedaan, het vee zal je voortaan mijden, wilde dieren wenden zich af; op je buik zul je kruipen en stof zul je eten, je hele leven lang. Vijandschap sticht Ik tussen jou en de vrouw, tussen jouw nageslacht en het hare; dat verbrijzelt jou de kop, jij bijt het in de hiel.'
Tegen de vrouw zei Hij: 'Je zwangerschap maak Ik tot een zware last, zwoegen zul je als je baart. Je zult je man begeren, en hij zal over je heersen.'
Tegen de mens zei Hij: 'Je hebt geluisterd naar je vrouw, gegeten van de boom die Ik je had verboden. Vervloekt is de akker om wat jij hebt gedaan, zwoegen zul je om ervan te eten, je hele leven lang. Dorens en distels zullen er groeien, toch moet je van zijn gewassen leven. Zweten zul je voor je brood, totdat je terugkeert tot de aarde, waaruit je bent genomen: stof ben je, tot stof keer je terug.'
De mens noemde zijn vrouw Eva; zij is de moeder van alle levenden geworden. De HEER God maakte voor de mens en zijn vrouw kleren van dierenvellen en trok hun die aan.

Toen zei de HEER God: 'Nu is de mens aan Ons gelijk geworden, nu heeft hij kennis van goed en kwaad. Nu wil Ik voorkomen dat hij ook vruchten van de levensboom plukt, want als hij die zou eten, zou hij eeuwig leven.' Daarom stuurde Hij de mens weg uit de tuin van Eden om de aarde waaruit hij was genomen te gaan bewerken. En nadat Hij hem had weggejaagd, plaatste Hij ten oosten van de tuin van Eden de cherubs en het heen en weer flitsende, vlammende zwaard. Zij moesten de weg naar de levensboom bewaken.

Gen 3,8-24 (NBV21)

Overweging

Tijdens de voorbereiding van deze cyclus over "De Waarheid" werd de vraag gesteld naar het waarom van dit zoeken naar de waarheid. Ik zou vandaag op deze vraag willen inpikken met op de achtergrond de uiteenzetting van Simon Truwant vorige week over de vier verschillende waarheidsvormen (zie toespraak van 16 februari 2025). Hierbij wil ik mij toch ook vooral richten op religieuze waarheden en dit aan de hand van het tweede scheppingsverhaal (de zogezegde zondeval en de verdrijving uit het aards paradijs – Genesis hoofdstuk 3)

Miljoenen jaren hield het leven op aarde zich bezig met louter overleven; dit wil zeggen: eten (zoeken), zorgen dat je niet gegeten wordt en zich voortplanten. Tot er een wezen kwam (onze voorouders) dat zich ook nog de vraag stelde : "Wat lopen wij hier eigenlijk te doen"? "Waar gaat dit eigenlijk over?" Daarmee is de mens het enige levende wezen voor wie het bestaan zelf niet evident is. Iedereen die een beetje bij zichzelf te rade gaat, zal wel weten waarover ik het heb. Het antwoord van de bijbel volgens het boek Genesis (lezing van vandaag) zou waarschijnlijk zijn: "Je had maar niet moeten eten van de boom van kennis van goed en kwaad".

Om deze niet-evidentie te verklaren (het feit dat hij naakt was – lees “kwetsbaar”; het feit dat hij moest zwoegen in het zweet des aanschijns; dat ze moesten baren in barensweeën) begon de mens vanuit een mythisch bewustzijn verhalen te vertellen; zoals het scheppingsverhaal dat we vandaag gelezen hebben. Ik ben geen antropoloog, maar ik weet wel zeker dat de meeste grote en kleine beschavingen hun eigen scheppingsmythes hebben (hadden); de ene al fantastischer dan de andere. ‘Mythische verhalen’ omdat er nog weinig feitelijke kennis was. Zo moesten ‘donder en bliksem’ bijvoorbeeld wel toegeschreven worden aan boze krachten; er was nu eenmaal nog geen kennis van elektriciteit. En op de moderne menswetenschappen was het nog heel lang wachten. Deze mythisch-religieuze verhalen vertellen geen feitelijke (empirische) waarheden maar achterliggende, diepere waarheden. Ze vertellen op een mythische wijze waarom de mensen ervaarden wat ze ervaarden… en dat was niet altijd eensluidend positief.

Voor heel wat mensen zijn deze verhalen wel feitelijke verhalen. Zij interpreteren deze verhalen letterlijk. Zo zijn er onderzoekers geweest die de tuin van Eden ergens in Mesopotamië situeerden (en er naar op zoek gingen). Zij verwerpen de evolutietheorie en hangen een vorm van creationisme aan. In mijn ogen verwarren zij feitelijke waarheden met coherente (ideologische) waarheden. De bijbel is een mix van mythische waarheden en feitelijke waarheden (bv. historische feiten zoals de bouw van de tempel van Jeruzalem). Zij vormen samen een coherente waarheid; een (ideologische) religieuze waarheid; geen feitelijke (empirische waarheid). Feitelijke waarheden vertellen iets over de feiten die we met onze zintuigen waarnemen; mythische-religieuze verhalen vertellen iets over de zin(volheid) van het leven.

Mythische verhalen vertellen waarachtigheden. De oude Grieken wisten het al: “Hoogmoed komt voor de val” (hubris) Dit vertelden zij via beeldrijke mythische verhalen zoals het verhaal van Tantalus (de tantaluskwelling) zoals te zien in de Madeleine van Brugge. Wie een beetje de geschiedenis kent, weet dat de mens in zijn hoogmoed zich steeds weer in nesten heeft gewerkt (vroeger en ook weer vandaag).

Deze mythisch-religieuze verhalen hebben wel degelijk een nuttigheidswaarde (= waarheid op basis van nuttigheid; een pragmatische waarheid). Nuttigheid is hier evenwel een te zwak woord (in mijn ogen). Religie spreekt in mythische taal over de uiteindelijke vragen: Waar komen we vandaan? Waar gaan we naartoe? Waartoe zijn we hier? Op deze verhalen bouwden de mensen hun identiteit (bv. Wij Christenen) en hun houvast. Ze hadden een sterk verbindend karakter. Het bevorderde de groepscohesie. Hele beschavingen zijn hierop gebouwd.

Is dit scheppingsverhaal voor mij ook ‘existentieel waar’? Jazeker. Ik vind dit een schitterend verhaal zolang je het natuurlijk niet letterlijk neemt. Het eten van de boom van kennis van goed en kwaad symboliseert voor mij het zich ontwikkelende zelfbewustzijn van de mens. Ik heb dit uiteraard niet zelf bedacht, maar ik heb er al heel wat over gelezen. Juist door dit zich ontwikkelende zelfbewustzijn werd het leven niet meer als evident ervaren (de bijbelse vervloekingen in het Genesisverhaal). Het zorgde ook voor een breuk met de rest van de natuur (gesymboliseerd in de verdrijving uit het aards paradijs). Dit genesisverhaal vertelt op mythische wijze het waarom van wat de Fransen zo mooi noemen *‘la condition humaine’*.

Zijn wij in onze moderne tijden deze mythische-religieuze verhalen gaan verwerpen (niet meer geloven) omdat ze geen feitelijke waarheden vertellen?.. en dit onder druk van het wetenschappelijke verhaal (een meer feitelijke waarheid)? Zien we hun dieperliggende waarheden niet meer?

André Nuytemans
De Lier, Brugge, 23 februari 2025